

portant component of the image of a competitive specialist which is able to correctly, accurately, logically formulate his / her opinion, produce professional texts, skillfully use language tools in business communication, participate in discussions, consider alternatives and cooperate with other people for the common result.

The author substantiates the vitality of teaching native language duties to the students of art specialties under the conditions of current language situation in Ukraine and the need for language personality's constant development and self-improvement. Basic principles of Ivan Ohienko's science about native language duties and his conceptual regulations of linguistic education as an element of native language policy in modern education are revealed. It is emphasized on the need to use Ivan Ohienko's «Pravopys» and «History of Ukrainian Literary Language» while forming students' orthographical competence and speech culture.

It has been proved that Ivan Ohienko's linguodidactic ideas are of great importance while forming the scientific conception of modern national education within the development of Ukraine and the spiritual revival of Ukrainian nation.

Key words: language personality, language education, native language duties, students of art specialties, Ivan Ohienko's linguodidactic conception.

Отримано: 21.10.2021 р.

УДК 378.014

DOI: 10.32626/2309-7086.2021-18-2.129-136

Тетяна Франчук

ORCID 0000-0003-2404-0

кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Оксана Мозолюк

ORCID 0000-0001-9476-9766

старший викладач

Фаховий коледж економіки, права та інформаційних технологій

Кам'янець-Подільського податкового інституту

ПРОЄКТУВАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ, ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ, САМОІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ В СТРУКТУРІ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про засадничі позиції Івана Огієнка у контексті сучасної концепції громадянського виховання, зокрема, шляхи та умови активізації процесів національної, громадянської ідентифікації та само ідентифікації здобувачів освіти різних рівнів. Акцентується увага на необхідності співпраці взаємозалежних освітніх структур, основи проєктування цілісного компетентісно, особистісно зорієнтованого освітнього простору.

Ключові слова: громадянська ідентичність, національна ідентичність, компетентісна освіта, проєктування, самоідентичність.

Проблеми національного, громадянського, патріотичного виховання, національної ідентифікації особистості молодого людини не перестають бути предметом системних досліджень, які особливо актуалізують-

ся в період інтенсифікації державотворчих процесів. Апелювання до періоду становлення української державності початку ХХ століття є закономірним, а для Кам'янець-Подільського національного університету й поготів, оскільки перший ректор Іван Огієнко проектував його як потужний осередок становлення громадянськості українського народу, утвердження національної свідомості, відродження української мови: «Мова – це наша ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – ...це форма національного організування..., душа кожної національності, її святості, її найцінніший скарб» [4, с.6].

На необхідність переосмислення сутності й особливо механізмів національного, громадянського виховання вказує модель компетентнісної освіти, основу реалізації якої визначають особистісно орієнтовані технології, які трактуються як взаємодія досвідів того, хто вчить, і того, хто вчиться. Важливим у цьому контексті є проектування освітніх процесів. Закономірно, що досвід людини (учня, студента) є унікальним індивідуальним утворенням, що формується на основі «Я-концепції» і не ділиться на сегменти: навчальний, виховний, соціальний, життєвий. За своєю природою вони взаємопов'язані та взаємозалежні, тому й процес їхнього проектування та розвитку має бути не поаспектним, а цілісним, системним, головним суб'єктом якого виступає той, хто навчається (учень, студент). Саме тому форми та методи забезпечення ефективності цього процесу повинні бути переосмислені з позиції стимулювання пріоритетності самоактуалізації, самовизначення, самотворення, самовиховання в його структурі.

Результати досліджень проблем національної, громадянської ідентичності, самоідентичності особистості відображені в працях В. Андрушенка, І. Беха, М. Боришевського, Л. Губерського, В. Євтуха, В. Кременя, С. Клепка, М. Коноха, В. Корженка, М. Култаєвої, В. Лугового, В. Лутая, Л. Нагорної, І. Надольного, І. Петровської, І. Радіонової, О. Сухомлинської, Б. Чижевського та ін. Відповідно до концепції Л. Нагорної, ідентичність трактується як результат самовизначення людини чи групи в соціальному сенсі, створення «образу – Я» та «образу – Ми», тобто віднесення себе до тих чи тих спільнот за віковими, професійними, статевими, територіальними, етнічними, конфесійними чи іншими ознаками. Ідентифікація вживається у значеннях тотожності, справжності й самобутності [3, с.16].

Провідні вчені досліджують наукову спадщину Івана Огієнка в контексті сучасної освітньої парадигми, а також концепції, теорії і практики громадянського виховання молодшої людини. Варто зазначити, що традиційно проблеми національного, громадянського, патріотичного виховання, що мають спільну методологічну, змістово-технологічну основу, розглядалися в системі освіти більшою мірою як самодостатній сегмент виховної діяльності навчального закладу. Про недостатній рівень ефективності цих процесів свідчить щонайменше той факт, що національне, громадянське виховання в межах інформаційно-репродуктивної освіти не передбачало спеціального проектування процесу, починаючи від постановки конкретних цілей, завершуючи визначенням рівня їх реалізації. Саме тому воно й не могло набути статусу цілеспрямованого, системного процесу. Виходимо з позиції, що проектування забезпечує практикоорієнтованість процесу, його результати діа-

гностуються і слугують чинником програмування кожного наступного етапу розвитку, опираючись на результати попереднього. Без урахування цього можна говорити лише про стихійність процесу, який позиціонується на рівні лозунгів, добрих намірів та побажань, а також додаткової навчально-виховної інформації громадянського, національно-патріотичного спрямування. Тож за такої концепції цей важливий напрям виховання не може бути органічно інтегрований у систему освітньої діяльності.

Метою статті є проєктування можливостей розвитку національної, громадянської ідентичності, самоідентичності здобувача освіти на основі засадничих позицій Івана Огієнка у контексті сучасної концепції громадянського виховання, а також в умовах розвитку компетентісно, особистісно зорієнтованого освітнього простору.

У рамках досліджуваної проблематики важко переоцінити значення такого механізму національного, громадянського виховання, як ідентифікація. Ідентичність (англ. identity) трактується як властивість психіки людини відображати свою належність (рівень та характер) до різних груп (расових, мовленєвих, національних, соціальних, професійних, політичних, релігійних).

Самоідентифікація вказує на домінування не зовнішніх (за формулою: мене виховують, вказуючи на належність до...), а внутрішніх чинників процесу, постійне нарощування усвідомленості, вибірковості, активності суб'єкта щодо них (за формулою: я виховую себе, самовизначаючись у контексті відповідної належності).

Прикладом високого рівня самоідентифікації може слугувати позиція Івана Огієнка, як Головноуповноваженого уряду УНР (м. Кам'янець-Подільський, листопад 1919 року – липень 1920 року), котрий не лише сформував свою зрілу громадянську позицію, а й самоідентифікував себе провідником націєтворчих, державотворчих ідей, визначивши шляхи їх конкретної практичної реалізації, особливо в мовотворчих процесах. При Кам'янець-Подільському державному Університеті він створив чимало комісій і видав потрібні на їх роботу кошти: для складання Історичного словника української мови, для вироблення правничої термінології, для перекладу Святого Письма українською мовою. Він також звернув свою пильну увагу на українське шкільництво на Поділлі й зберіг його від розвалу [6].

Узагальнюючи позиції дослідників із проблеми, акцентуємо увагу на тому, що національна, громадянська ідентичність відповідає за процеси ототожнення себе з відповідною нацією, громадою, соціокультурним простором, зважаючи її базові ідентифікатори (цінності, традиції, поведінкові моделі), співвідносячи зі своїми персоніфікованими уявленнями про них, реальним досвідом виконання соціальних, професійних ролей та ін. Національні, громадянські цінності концентруються в соціально-історичних, релігійних, сімейних традиціях і тому мають тенденцію до поширення та інтеріоризації у всі сфери життєдіяльності людини. Крім того, особистість формується як природна, соціальна й духовна істота, детермінуючи складну конфігурацію залежностей та впливів, інтегрованих у процесах самовизначення, саморозвитку. На складність досліджуваного феномену вказує Е. Сміт, котрий характеризує національну ідентичність як абстрактну, багатовимірну конструкцію, пов'язану з багатьма різноманіт-

ними сферами життя і схильну до численних перетворень і поєднань. Її найголовнішими рисами є історична територія, спільні міфи та історична пам'ять, спільна культура, єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів, спільна економіка. Поняття національної ідентичності передбачає насамперед самобутність, історичну індивідуальність, наявність популярної в масах національної ідеї [8, с.149-150].

«Національна ідентичність» тісно корелює з «громадянською ідентичністю», коли трактується в контексті співгромадянства, спільноти, організованих за державно-політичною ознакою (Б. Андерсен, Е. Сміт, Е.-А. Геллнер). Громадянська ідентичність загалом указує на характер взаємовідносин особистості з державою, суспільством, соціальною групою, тобто асоціюється з процесами ототожнення себе (самоототожнення) з певним національно-державним утворенням – відповідною спільнотою громадян, громадою, у якій вона інтегрується. Ідеться про територіальну ідентифікацію (в межах політико-географічного, соціального утворення), починаючи від глобальної системи (держави), завершуючи локальним рівнем (регіон, місто та інші).

Соціально-психологічну складову громадянської ідентичності досліджує І. Петровська на основі соціально-конструктивістського підходу як рухливу, множинну, ситуативну й контекстну категорію, вказуючи на феномен самоототожнення з громадянином певної держави і водночас із членом громадянської спільноти певної держави. «Громадянську ідентичність можна розглядати як соціально-психологічний конструкт, що виникає в процесі суб'єктивного відображення її активної побудови громадянином соціальної реальності, у якій важливими є держава з її організаційним середовищем (образ держави, особливості взаємодії особистості з державою у вигляді різноманітних її інстанцій; інтеріоризація стандартів, закладених в аксіологічному просторі держави тощо) та спільнота громадян (референтність, громадянська свідомість, стереотипи тощо), які повинні задавати загальні життєві цінності, орієнтувати в навколишньому світі, поставляючи відносно впорядковану інформацію, формувати почуття захищеності, сприяти психологічному благополуччю, самореалізації тощо» [7, с.56].

Треба також зважати на те, що абсолютизація чи домінування процесів національної ідентифікації містить у собі ризики конфліктності взаємовідносин у полікультурному середовищі, тому в ідеалі національна ідентичність має трансформуватися в національно-громадянську, яка інтегрує відчуття належності не лише до нації, а й до народу, держави на основі домінантних спільностей, чинників об'єднувальних процесів: перспективи державотворення (спільність цілі, конструктивізм взаємовідносин, злагода), загальна політична, правова культура, спільне історичне минуле, фіксоване в традиціях, символах, міфах, легендах), спільна державна мова як засіб комунікації та порозуміння, емоційні переживання спільних досягнень та невдач держави на економічному, політичному, спортивному та інших поприщах [1, с.56].

Оскільки ідентичність (відповідно самоідентичність) є складним структурованим утворенням, що формується на основі «Я-концепції» і слугує потужним чинником самоактуалізації і самореалізації особистості, вона зумовлює потребу узгодження позицій, що є результатом самовизначення в кожній із груп, посилюючи власну активність, вибірковість

і, звісно, суб'єктність позиції. Ідентифікація є індивідуалізованим процесом суб'єкт-суб'єктної взаємодії (а відтак і взаємовпливу, взаєморозвитку) особистості та відповідного простору (освітнього, соціокультурного, життєвого, професійного) в контексті їх поліаспектних взаємовідносин.

Отож ефективність процесу національно-громадянської ідентифікації особистості буде визначатися тим, якою мірою вона набуватиме тенденції до переходу на рівень самоідентифікації, актуалізуючи механізми забезпечення неперервності процесу.

Зважаючи на концепцію «Нової української школи» [2], ми виділяємо педагогічні вимоги-умови, які на сьогодні є актуальними:

1. Система освіти школи, коледжу та закладу вищої освіти педагогічного спрямування повинні мати високий рівень взаємозалежності й розвиватися, культивуючи інтеграційні процеси, ефективні форми взаємодії та співпраці. Важливо інтенсифікувати форми та методи співпраці, взаємодії на суб'єкт-суб'єктній основі всіх взаємозалежних освітніх систем, а також у межах освітньої системи конкретного навчального закладу, формуючи єдину концептуальну основу реалізації особистісно орієнтованої освітньої діяльності, національно-патріотичного, громадянського розвитку всіх її учасників, до того ж і викладачів, і вчителів. Тобто співпраця має реалізовуватися не лише вертикально в межах обмеженого мікропростору, а й горизонтально, налагоджуючи конструктивні взаємовідносини з іншими залежними суб'єктами цілісного освітнього простору регіону.
2. Необхідно об'єднати зусилля шкіл, коледжів та закладів вищої педагогічної освіти навколо проблеми підвищення рівня теоретико-практичного розуміння як викладачами, вчителями, так і студентами, учнями сутності компетентнісної освіти, механізмів самоідентифікації, самоактуалізації, саморозвитку, самопрограмування в її контексті, необхідності інтеграції освітнього та життєвого простору, навчальної та наукової діяльності.
3. Найвищий потенціал розвитку здатності до національної, громадянської самоідентифікації містить мотиваційна сфера освіти, яка програмує формування особистості школяра, студента, фахівця як реального, значущого суб'єкта національного розвитку держави, формування соціокультурного середовища за високими критеріями якості, які спонукають до націєоб'єднувальних процесів. Це досягається не за рахунок «лозунгів», а через реальне осмислення націєтворчих процесів та усвідомлення своєї участі в них як суб'єкта прогресивних змін.
4. Компетентнісна освіта потребує формування цілісного освітнього простору передовсім навчального закладу з визначеним блоком цінностей (національної орієнтованості також), що виконує функцію системотвірного компонента розвитку його освітньої системи. Важливо трактувати та сприймати освітній простір навчального закладу як модель національно орієнтованого соціокультурного простору, що має високий потенціал екстраполяції в соціокультурний простір регіону, держави, а також обмежений конкретний життєвий простір (сфера найближчого оточення) кожної особистості.

У цьому контексті з метою забезпечення конструктивної взаємозалежності та співпраці освітніх систем у межах освітнього простору кож-

ного навчального закладу (школи, коледжу, закладу вищої освіти) важливо діагностувати та програмувати процеси, які будуть спрямовані на реалізацію вищезазначених цілей, з-поміж яких особливу увагу варто зацентрувати саме на таких:

1. У моделі «Випускник» має бути у формалізованому варіанті зафіксований інтегральний результат освітньої діяльності (національна, громадянська самоідентифікація також), який слугуватиме для викладачів та студентів (учителів та учнів) орієнтиром навчального, виховного процесу, надаючи йому цілеспрямованість та системність, здатність проектувати індивідуальну траєкторію її досягнення.
2. Треба визнати, що немає навчальних дисциплін, форм освітньої діяльності, які не мали б потенціалу національної, громадянської орієнтованості змісту, бо лише в комплексі вони протидіють дискретності, дезінтеграції, які часто призводять до суперечливості, конфліктності зовнішніх впливів, внутрішніх взаємовідносин.
3. Сучасні компетентнісно зорієнтовані освітні технології необхідно сприймати не як формалізовану сукупність форм, методів, прийомів, засобів організації педагогічного процесу, а як дослідницьку діяльність, системне проектування педагогічного процесу на основі особистісно орієнтованого змісту, алгоритмів оптимізації системи суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин учасників педагогічного процесу, спрямованості на формування визначеного блоку компетентностей.
4. До системи запрограмованої освітньої діяльності згідно з визначеними стандартами має бути інтегрована підсистема самоосвітньої діяльності, яка не стільки виконує функцію додаткового оволодіння змістом освіти (традиційний варіант), скільки забезпечує особистісний саморозвиток (орієнтованість на національну, громадянську ідентифікацію теж), індивідуалізацію педагогічного процесу відповідно до актуальних потреб кожного, його стартових можливостей та потенціалу розвитку.
5. Національні цінності є потужним джерелом моралі, тому закономірно, що національна орієнтованість освітнього процесу формує валідне підґрунтя для розвитку ціннісно-моральної, духовної сфер особистості, приймаючи національні, соціально значущі оцінно-ціннісні категорії та морально-поведінкові еталони, визначаючи професійні, життєві позиції. Наприклад, особливий потенціал громадянського виховання особистості має українська мова. У цьому разі актуальною є позиція Івана Огієнка стосовно значення мови як соціально-психологічного чинника виховання особистості, оскільки вона (мова) є «найпершою сторожею психічного я» людини, бо «німого...попхаш, куди забажаєш» [5, с.240].
6. Проектування та адаптивне управління процесом розвитку національної, громадянської спрямованості освітньої діяльності можливе за умови розробки мобільного, зручного для масового користування діагностичного інструментарію, що дає можливість стежити за протіканням процесу (реалізації проекту), коригуючи його відповідно до отриманих проміжних результатів ефективності. Важливо створити систему моніторингу національно-громадянської ідентичності в комплексі концептуальних засад, змісту, діагностико-технологічного інструментарію.

Із вищезазначеного випливає, що безальтернативним є створення цілісного толерантного освітнього середовища, сприятливого психологічного мікроклімату, центрованого на цінностях національної культури, громадянського суспільства, визначених пріоритетних моделях їх реалізації, а також моделях конструктивних взаємовідносин, поведінки учасників освітнього процесу (навчальний заклад як осередок національно й громадянсько зорієнтованого середовища).

Отже, варто перейти від аспектних епізодичних заходів громадянсько-патріотичного виховання (як зовнішніх форм впливу) до проектування цілеспрямованого, системного процесу самотворення на основі розвитку національної, громадянської ідентичності, самоідентичності. Важливо проектувати перспективні дослідження розвитку національної ідентичності молодшої людини (учня, студента) в системі освітньої діяльності не як автономної самодостатньої проблеми (самоцілі), а як значущої умови формування громадянської ідентичності, а відтак і реалізації триєдиної мети компетентісної освіти, що результує в моделі «Випускник» відповідно до концепції «Нової української школи»: особистість, патріот, інноватор. Для молодих людей процеси ідентифікації/самоідентифікації, до того ж національної, громадянської, асоціюються з процесами соціалізації, особистісної самореалізації на спільних базових ціннісних пріоритетах.

Список використаних джерел літератури:

1. Ахмедханова С.М. Формирование национальной идентичности. *Молодой ученый*. 2015. №14. С. 438-441. URL: <https://moluch.ru/archive/94/20893378.014378.014>.
2. Концепція «Нова українська школа». URL: <http://mon.gov.ua/mon.pdf>.
3. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. *Політичний менеджмент*. 2003. №2. С. 14-30.
4. Огієнко І.І. Методологія наукової праці : нотатки лекції / за ред. С. Ярмуса. Вінніпег: Видання студентів Богословського факультету Колегії Св. Андрея, 1972. 16 с.
5. Огієнко І.І. Наша літературна мова: мовні нариси. Вінніпег, 1958. 424 с.
6. Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вінніпег: Видання Товариства «Волинь», 1968. 94 с.
7. Петровська І.Р. Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і особистість*. 2017. №1. С. 53-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2017_1_6.
8. Сміт Е.Д. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 296 с.

References:

1. Axmedxanova S.M. Formy`rovany`e nacy`onal`noy`y`denty`chnosty`. *Molodojuchenj*. 2015. №14. S. 438-441. URL: <https://moluch.ru/archive/94/20893378.014378.014>.
2. Koncepciya «Nova ukrajyns`ka shkola». URL: <http://mon.gov.ua/mon.pdf>.
3. Nagorna L. Ponyattya «nacional`na identy`chnist`» i «nacional`na ideya» v ukrajyns`komu terminologichnomu prostori. *Polity`chny`j menezhment*. 2003. №2. S. 14-30.
4. Ogiyenko I.I. Metodologiya naukovoyi praci: notatky` lekciyi / za red. S. Yarmusya. Vinnipeg: Vy`dannya studentiv Bogoslovs`kogo fakul`tetu Kolegiyi Sv. Andriya, 1972. 16 s.

5. Ogiyenko I.I. *Nasha literaturna mova: movni nary'sy'*. Vinnipeg, 1958. 424 s.
6. Ogiyenko I. *Ryativannya Ukrayiny'*. Na tyazhkij sluzhbi svojemu narodovi. Vinnipeg: Vy'dannya Tovary'stva «Voly'n'», 1968. 94 s.
7. Petrovs'ka I.R. Gromadyans'ka identy'chnist': teorety'ko-metodologichni osnovy' social'no-psy'xologichnogo analizu. *Psy'xologiya i osoby'stist'*. 2017. №1. S. 53-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2017_1_6.
8. Smit E.D. *Nacional'na identy'chnist'*. Ky'yiv: Osnovy', 1994. 296 c.

The article examines the problems of national, civic, patriotic upbringing, which are especially relevant to the period of intensification of state-building processes. Natural is appealing to the period of Ukrainian statehood in the early twentieth century, the period of forming the Kamyanets-Podilskyi National University (first rector – Ivan Ohiienko) as a powerful center of citizenship of the Ukrainian people, the establishment of national consciousness, the revival of the Ukrainian language. Emphasis is placed on the insufficient level of effectiveness of national and civic upbringing, in the context informational- reproductive education. It's substantiated the position, that projection provides practically orientated process, as its results are diagnosed and serve as a factor in programming each subsequent stage of development, based on the results of the previous one.

The need to comprehension of the essence and mechanisms of national and civic upbringing is indicated by the model of competence education, the basis of which is determined by personality-oriented technologies.

The essence of such a mechanism of national, civic education as identification / self-identification is interpreted. It is pointed out that national, civic identity is responsible for the processes of identification with the relevant nation, community, socio-cultural space, accepting its basic identifiers (values, traditions, behavioral patterns). It's also emphasized. that the absolutization or dominance of national identification processes involves risks of conflict in a multicultural environment, so ideally national identity should be transformed into national-civic, which integrates a sense of belonging not only to the nation but also to the people, state. It is argued that the effectiveness of the process of national-civic identification of the individual will be determined by the extent to which he will acquire a tendency to move to the level of self-identification. The article highlights the pedagogical requirements and conditions for the development of national and civic identity in the competence type of the education system. Particular attention is paid to ensuring constructive interdependence and cooperation of educational systems within the educational space of each educational institution (school, college, higher education institution).

Key words: civic identity, national identity, competence education, projecting, self-identity.

Отримано: 26.10.2021 p.